

Vokaalikombinaatiot ja vartalotyypit.

Setälä oletti *e*:llä ja *i*:llä olleen jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä takaiset vastineensa, jotka olisivat esiintyneet ensinnäkin takavokaalien yhteydessä ja toiseksi kombinoituneina keskenäänkin. Teorian kannalta

on tällä jälkimmäisellä otaksumalla ratkaiseva merkitys. Jos näet näiden milloin taka-, milloin keskivokaalien nimellä kulkevien, tavallisesti **e*:lla ja **i*:lla merkittyjen äänteiden voitaisiin osoittaa esiintyneen vokaalikominaatioissa *e* — *e* ja *i* — *e*, silloin olisi ilman muuta uskottavaa, että vatjan, viron ja liivin *e* todella olisi vanhaa sm.-ugr. perua ja samalla itsenäinen, etu-*e*:stä etymologisesti erillinen äänne. Etäsukukielten edustus kuitenkin jyrkästi vastustaa tällaista käsitystä. Vertauskohdiksi soveltuvat volgalaiset ja ugrilaiset kielet, joissa alkuperäinen ero taka- ja etuvokaalien kesken on säilynyt paremmin kuin muissa sukukielissä. Suomen kaksitavuisista *e*-vartaloista, joiden ensi tavussa on ksm. lyhyen tai pitkän *e*:n resp. *i*:n jatkaja (tyypit *veri*, *niele-*, *pilvi*, *niini*), on ainakin 30:llä vastineet mainituissa sukukielissä, ja ne ovat etuvokaalisia. Setälän teoria varmaan vaatisi edellyttämään, että osa näistä sanoista olisi ollut *e*—*e*, *i*—*e* -tyyppisiä, sillä ei kai keski- resp. takavokaalinen tyyppi ole voinut olla niin harvinainen, ettei suomeen olisi säilynyt ainoatakaan sen edustajaa. Suomessahan ne olisivat teorian mukaan joka tapauksessa palataalistuneet ja sulautuneet alkuperäisiin etuvokaalisiin sanoihin, mutta kuka voi uskoa vastaavan kehityksen tapahtuneen järjestään etäsukukielissäkin, esim. mordvassa? Myöskään vatjassa, virossa ja liivissä ei ole yhtään *e*—*e* (*ē*—*e*) tyyppin sanaa (paitsi sellaisia, joissa ensi tavun *o* > *e*), vaikka keskivokaalisten sanojen olisi pitänyt näissä kielissä säilyä. Ja kun vihdoin vatjan ja eteläviron *i*—*e* tapaukset ovat selitettävissä samakantaisten takavokaalisten sanojen analogiaksi, teoria itsenäisistä keskivokaalisarjoista selvästi osoittautuu erheelliseksi.

Eteläisissä ims. kielissä *a*:n, *o*:n ja *u*:n yhteydessä esiintyvän *e*:n alkuperää tutkittaessa tulee ensiksi vastaan tuttu kysymys: onko kantasuomessa ollut vokaalisointua? Vokaalisoinnolla tarkoitamme tässä lähinnä *a* : *ä* ja *u* : *ü* harmoniaa, koska *ö*:tä ei esiintynyt jälkitavuuissa ainakaan kantasuomen aikaisemmassa vaiheessa, jolloin sitä ei vielä ollut ensi tavussakaan. Kysymykseen voi huoletti vastata myöntävästi. Vokaalisoinnun kantasuomalaisuus samoin kuin tämän ilmiön, nimenomaan *a* : *ä* harmonian, palautuminen jo uralilaiseen aikaan on niin pätevästi osoitettu, että koko asiasta ei enää kannattaisi keskustellakaan, ellei prof. Lauri Kettunen yhä vaatisi lisätodisteita. Ehkä tosiaan olisi paikallaan, että kaikkien sm.-ugr. kielten suhteita perusteellisesti selvittelevä esitys tästä kysymyksestä laadittaisiin, mutta esim. LEHTISALON ja COLLINDERIN yleisluonteisistakin tutkielmista (Lehtisalo, Abl.-suff. 11—23; Collinder, Über das Alter der Vokalharmonie in den uralischen Sprachen, Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1940—1942, s. 85—114) luulisi itämerensuomalaisissa, volgalaisissa, ugrilaisissa

ja samojedikielissä tavattavan vokaalisoinnun yhteisen alkuperän käyvän vakuuttavasti ilmi.

Edellä s. 120—24 painetussa kirjoituksessaan prof. Kettunen mm. pitää allekirjoittaneen käsitystä aikaisemman vokaalisoinnun häviämisestä lapissa ennakkokantaan perustuvana. Olkoon niinkin. Kiistaton tosiasia joka tapauksessa on, että kantalapin erikoiskehityksestä oli seurauksena ä:n täydellinen katoaminen kielen vokaalisysteemistä, siis *m y ö s e n s i t a v u s s a*, ja että jälkitavuuissa suomen *a:ta* ja *ä:tä* vastaava heleä *a* ei ollut ims. ja mord. *a:n* kaltainen takavokaali, vaan *a:n* ja *ä:n* väliäänne *ä*, joka on säilyttänyt klp. kvaliteettinsa parhaiten inarin- ja koltanlapissa. Lappi ei siis mitenkään tue väitettä, että ensi tavua kauempana olisi varhaiskantasuomessa ollut vain *a*, eikä se liioin vastusta aikaisemman ä:n olettamista. Tuo »ennakkokanta» taas saa oikeutuksensa lapin lähimpien sukukieliin, itämerensuomen sekä mordvan (ja tšeremissinkin), vokaalisointuedustuksesta. Prof. K. yrittää osoittaa mordvan etuvokaalisen *kife* tyyppin voineen syntyä **kera* asusta mordvalaisen erikoiskehityksen tuloksena. Tällaisen mahdollisuuden ottakoon vakavalta kannalta ken voi, sillä samaa erikoiskehitystä olisi edellytettävä myös tšeremississä, jonka toisen tavun vokaaliedustuksen voimme selittää vain lähtemällä vokaalikolmikosta *a, ä, e*. Mitä nimenomaan mordvaan tulee, niin se varhaiskantamordvan äänne, johon *kife*-tyyppisen sanan toisen tavun vokaali palautuu, on ollut avara etuvokaali eli siis *ä*, kuten ensi tavun *e > i* muutos ja toisen tavun vokaalin säilyminen loppuheitolta osoittavat. Kmord. kehitys *e—ä > i—ə* (**kera > kmord. *kiva > E kife*) on rinnakkainen kehitykselle *o—a > u—ə* (esim. **ora > kmord. *urə > E uro, M urä*; näistä ks. lähemmin FUF XXIX 305—11). Prof. K:n rekonstruoima väliaste **keŕa* on liudentuneine konsonantteineen kummallinen anakronismi (miten muuten *r* olisi takavokaalin edellä palataalistunutkaan?). Mordvan sekundäärinen konsonantinliudennus on venäläistä alkuperää (ks. esim. RAVILA AASF B XXVII 252, 253), omaksuttu kieleen kantamordvalaisen ajan jälkeen, todennäköisesti aikaisin-taan 1400-, 1500-luvulla, jolloin venäläisten ylivalta mordvalaisalueilla vakiintui. Kmord. **kera* muodosta olisi tullut **kora, *kəra*, kuten **kerta > kərda*.

Vokaalisointukysymystä intohimottomasti tarkasteleva ei voi täten tehdä muuta johtopäätöstä, kuin että kantasuomessa on ainakin jo suomalais-volgalaisen kielen perintönä ollut tyyppit **kerä, *ikä* eikä **kera, *ika*. Miten sitten on noiden etu- ja takavokaalin kombinaatioiden *velka, ilma; tule-* jne. laita? Koska itsenäisiä, keskenäänkin kombinoitumiskykyisiä *i* ja *e* vokaaleja ei ole ollut, on osassa ims. kieliä esiintyvä *e* katsottava

etu-*e*:n kombinatoriseksi variantiksi, joka on kehkeytynyt viereisen taka-vokaalin vaikutuksesta. Vastaavaa *ɨ*-varianttia ei esiinny ollenkaan, minkä seikan keskivokaaliteorian kannattajat tulkitsevat siten, että *ɨ* olisi palataalistunut. Suomen sanapareissa *kerta* ja *kerkeä*, *sika* ja *sikäli* *e* ja *i* ovat tietenkin etuvokaaleja, mutta vaikka taka- ja etuvokaalisessa sanassa ilmenevien varianttien välistä eroa ei varsin tarkassakaan transskriptiossa yleensä merkitä eikä kai ole syytä merkitäkään, niin on turha kieltää sen olemassaoloa. Tuosta lievästi velaariseen vivahtavasta etu-*e*:n variantista taas ei ole pitkä askel sanokaamme eteläviron jälkitavujen *ɛ*:n kaltaiseen äänteeseen, jonka prof. Kettunen ilmoittaa kuuluvan »jokseenkin [ei siis aivan?] selviin keskikielen vokaaleihin» ja jota hänkin pitää väliasteena ensi tavun *ɛ*:n syntyprosessissa. Eteläisten ims. kielten *ɛ*:n asteittainen kehitys etu-*e*:stä on foneettisesti erittäin luonnollinen, ja tässä kehityksessä on voinut olla mukana psyykillinenkin tekijä, nim. pyrkimys täydentää kielen vokaalisointusysteemiä, joka *e*:n kohdalta oli puutteellinen. Mutta kuinka voitaisiin perustella oletettua $\epsilon > e$ muutosta suomessa ja vepsässä? *Sika* tyyppin ensi tavun vokaali taas ääntyi keskivokaalisesta attraktiokeskuksesta siksi paljon kauempana kuin vastaava *e*-variantti, että se jäi velaaristumistendenssin ulkopuolelle. On vaikea käsittää, miksi edes virE *ɛ*:hen rinnastettava »jokseenkin selvä keskikielen vokaali» *ɨ*, jos semmoistakaan voitaisiin olettaa, olisi ollut »herkempi palataalistumaan» kuin *ɛ*. Millä voimalla siitä olisi tullut etuvokaali silloin kun tendenssi vastaavan *ɛ*-äänteen kehityksessä oli suunnaltaan päinvastainen? Prof. Kettunen ei siis selviä tästä ristiaallokosta sillä, että hän on *ɨ*:n puutteen selittääkseen tinkinyt oletettujen keskivokaalien alkuperäisen velaarisuuden niin lieväksi kuin suinkin. Ja muuten: jos vokaaliparit *i* : *ɨ*, *e* : *ɛ* olisivat olleet kielessä olemassa, odottaisi fonologisen vastakohtaisuuden periaatteen saaneen niissä ilmennyksensä sillä tavoin, että palataalisen ja velaarisen äänteen artikulatorinen ero oli mahdollisimman selvä. (Vrt. HAKULINEN SKRK I 20—21, missä tähän näkökohtaan on syystä vedottu suomen kielen takavokaalien erikoispiirteitä tarkasteltaessa.) Eiköhän *ɨ*:kin olisi ollut sentapainen vokaali, josta Äimä oppikirjassaan puhuu? Ei ole luultavaa, että hän ilmoittaessaan sen vastaavaa *ɛ*-äännettä takaisemmaksi vain jäljittelisi Jesperseniä, sillä olihan hänellä tässä suhteessa tilaisuus omakohtaistenkin havaintojen tekoon. Äimä kyllä sanoo, että *ɨ*:n ja *ɛ*:n artikulaation suhde on »yleensä» tällainen, ja ilmeistä onkin, että semmoisissa etu- ja keskivokaalin rajalla sijaitsevissa äänteissä kuin esim. venäjän vaikutuksesta muodostuneissa mordvan *ɨ*:ssä ja *ɛ*:ssä, joista PAASONEN käyttää nimitystä »mittlerer Vokal», suhde on päinvastainen. Paasonen kuitenkin täydellä syyllä lukee nämä mordvan »keskivokaalit»

palataalivokaaleihin (s-Laute 4, alam.), ja sama näkyy olevan uusin käsitys niinkään venäjän vaikutukseen perustuvista vepsän *ǰ* ja *ǧ* vokaaleista (ks. TUNKELO VeKÄ 23). Mutta varsinaisten keskivokaalien suhteen tuntuu aivan luonnolliselta ajatella, että siirtyminen välivokaalista *ǧ* ylävokaaliin *ǰ* tapahtuu samalla tavoin — joskaan ei samassa määrässä — taannehtivan kielenliikkeen välityksellä kuin siirtyminen *o*:sta *u*:hun. Tällöin *ǰ* tietenkin sijoittuu lähelle takavokaalien rajaa, ja niinpä venäjän tavallisesti keskivokaaliksi selitetty *u*-äänne on joskus haluttukin liittää takavokaaleihin. Jespersenin tämänsuuntaista, varovaisesti ilmaistua käsitystä slaavilaisen fonetiikan erikoistuntija BROCH ei hyväksy, vaan katsoo Jespersenin muodostaneen kantansa *u*:n tiettyssä konsonanttiympäristössä esiintyvien, normaalia takaisempien varianttien perusteella (Slavische Phonetik 173). Keskivokaali on *u* myös MIKKOLAN (Urslavische Grammatik I 18) ja VONDRÁKIN (Vergleichende slavische Grammatik I² 129—30) mukaan, monia muita mainitsematta. Vondrák samalla nimenomaan huomauttaa siitä, että keskivokaalit kieliantikvantaatioonsa katsoen liittyvät läheisemmin taka- kuin etuvokaaleihin. Kun prof. Kettunen lausuu, että »sellaista *ǰ*:tä ei ole kantasuomeen kukaan kuvitellutkaan», niin tämä on sikäli totta, että Setälä ym. ovat katsoneet *ǰ*:n olleen jo kantasuomessa muuttuneena *e* *t* *u* vokaaliksi, mutta tätä ennen »taka-*ǰ*» olisi alkuperäisen teorian mukaan ollut toisenlainen vokaali kuin se etu- ja keskivokaalin rajalla häilyvä äänne, jolla prof. K. tahtoo operoida. Esim. Setälä ja Paasonen nimittävät tuota oletettua vokaalia takavokaaliksi.

Keskivokaalien alkuperäisiksi olettaminen johtaa voittamattomiin ristiriitaisuuksiin, miltä kannalta asiaa tarkastelemmekin. Jos niiden olemassaolo olisi merkinnyt, kuten Setälä ajatteli, täydellistä vokaalisointua, niin koko ims. kieliryhmässä yleiset, etuvokaalisesta kannasta takavokaalisella johtimella muodostetut sanatyypit kuten *elo*, *pesu*, *pito*, *itu* eivät olisi sopineet tuohon systeemiin ensinkään. Jos taas keskivokaali-edustukseen olisi toisaalta liittynyt vokaalisoinnuttomuus, silloin kantasuomen vokaalilistossa olisi ollut vallalla kaikkien sota kaikkia vastaan, missä kukin osapuoli sai merkitä tililleen tasaisesti niin voittoja kuin tappioitakin. Siten **kera*, **ika* tyyppien ensi tavun vokaali olisi »murteittain» (prof. Kettunen: »kantasuomen murteissa on ollut vokaalisointua») palataalistanut toisen tavun takavokaalin, joka taas *elo*, *itu* tyypeissä pysyi vakaana vanhoillaan ja **vēras* > *vēras* yms. tapauksissa jopa korvasi **kera* > *kerä* kehityksessä kärsimänsä vahingon velaaristamalla ensi tavun vokaalin. Olettamalla kantasuomessa suomen kielen kaltaista vokaalisysteemiä, jossa siis vallitsi vokaalisointu se rajoituksena, että *e* ja *i* olivat indifferenttejä, kaikki vaikeudet häviävät. Takavokaalin viereinen *e*

kehittyi itämerensuomen eteläryhmässä keskivokaaliksi ensinnäkin itsenäisissä kantasanoissa ja toiseksi itsenäisen kantasanan asemaan irtautuneissa etuvokaalisten sanojen johdannaisissa, joissa kantasanan assosioiva vaikutus ei ollut velaaristumista ehkäisemässä (MÄGISTEN oikea selitys). Myöskään balttilaisissa ja germaanisissa lainoissa esiintyvä *ę* ei tältä pohjalta lähdettäessä kaipaa minkäänlaisia hätäselityksiä, vrt. Vir. 1945 s. 180—81. Siihen, mitä mts. 162—69 on esitetty *e:n* ja *i:n* kehityksestä takavokaalisissa sanoissa volgalaisella taholla, ei tässä yhteydessä liene aihetta tehdä lisäyksiä eikä oikaisuja.

* * *

Kirjoituksessaan prof. Kettunen ohimennen esittää mielipiteensä vokaalisoinnun muodostumisesta. Kun hän tällöin arvelee allekirjoittaneenkin hänen kantaansa yhtyen »myöntävän», että vokaalisointu on syntynyt progressiivisesta palataaliattraktiosta, sopinee seuraavassa hiukan käsitellä tätä periaatteellista kysymystä nimenomaan sm.-ugr. kielten kannalta. Prof. Kettusen selitys on se, mikä yleisimmin nähdään esitettävän. »Vokaalisointua pidetään n.s. progressiivisesta assimilatsioonista johdettavana» sanoo ÄRMÄkin Tietosanakirjan artikkelissa. Silti ei ole varmaa, soveltuuko tämä selitys kaikkiin tapauksiin.

Uralilaisessa kantakielessä on toisessa tavussa edellytettävä olleen vokaalit *a*, *ä*, *e*. Keskustelua on ollut siitä, onko ensi tavua kauempana esiintynyt myös labiaalivokaaleja. Suomen ja lapin jälkitavujen labiaalivokaalit (muutkin kuin $a_2 > o_2$ muutoksen kautta syntyneet) saattavat olla sekundäärisiä, kuten selvästi ovat volgalaisissa kielissä ensi tavua kauempana tavattavat labiaalivokaalit. Samojedikielten labiaalivokaalien historia olisi yksityiskohtaisesti tutkittava, jos mieli päästä selville kysymyksestä, ovatko *o*, *u*, *ü* esiintyneet uralilaisena aikana näissä tavuasemissa edes suffiksaalisina. LEHTISALO, joka teoksessaan Abl.-suff. on suorittanut huomionarvoista esityötä, pitää tätä mahdollisena (mts. 11), mutta on myös syytä tähdentää hänen esittämäänsä näkökohtaa, että samojedin labiaalivokaalit ovat voineet kehittyä alkuperäisen vartalovokaalin ja jäljessä seuranneen $*\beta:n$, $*y:n$ sulaumasta (s. 25). Suomalaislappalaisia sekä samojedilaisia jälkitavujen labiaalivokaaleja erottavan pitkän aikavälimatkan vuoksi on rinnakkaiskehityksen mahdollisuus otettava tässä tapauksessa lukuun. Vokaalisoinnun historian kannalta labiaalivokaalien ongelmalla ei kuitenkaan luulisi olevan sanottavaa merkitystä, joten emme menettele mielivaltaisesti rajoittaessamme tarkastelumme ensi sijassa vain noihin varmasti alkuperäisiin illabiaalivokaaleihin.

Olisiko siis *ä* syntynyt *a*:sta ensi tavun etuvokaalin vaikutuksesta? Esim. suomen *iho* (< **iša* > lp. *ásse*, mord. *jož*, *jožo*), *ilma* ja *pihka* sanain vastineet ostjakissa ovat etuvokaalisia, ja palataalinen on ensi tavun vokaali epäilemättä ollut näissä sanoissa sm.-ugr. aikanakin. Jos progressiivinen palataaliattraktio olisi ollut vaikuttamassa, odottaisimme näkevämme muotoja **iša* (> **ihä*), **ilmä*, **piška* (> **pihkä*). Ei auta muu kuin olettaa *i—a* kombinaation, josta myös ostjakin muodot ovat johdettavissa, esiintyneen sm.-ugr. kantakielessä puhtaasti etuvokaalisen *i—ä* kombinaation rinnalla. Ehkäpä toisen tavun *ä*:n tulkitseminen etymologisesti *a*:n etuvokaaliseksi variantiksi on pelkkää harhaluuloa ja meidän on vain tyydyttävä toteamaan, että *ä* on tässäkin tavuasemassa itsenäisenä, *a*:sta erillisenä vokaalina alusta pitäen kuulunut kielen ään-teistöön samalla tavoin kuin ensi tavussa, jossa sen alkuperäisyyttä kukaan ei ole yrittänytkään asettaa kyseenalaiseksi. Tämä puolestaan merkitsee sitä, että progressiivinen assimilatio on selitysperusteena hylättävä sm.-ugr. kielten vokaalisoinnun alkuperää tutkittaessa.

Paras keino lienee vanhojen kaksitavuisten vartaloiden typologinen analyysi niissä esiintyviä vokaalikombinaatioita silmälläpitäen, samalla kun aineisto on koetettava ryhmitellä myös kronologiseen järjestykseen eri vartalotyyppien vokaalirakenteessa aikojen kuluessa mahdollisesti ilmenneiden muutosten selvillesaamiseksi. Tutkimuksen lähtökohdaksi otettakoon suomen kielen vanhat *a*-, *ä*- ja *e*-vartalot, ja sen perimmäisenä tarkoituksena on niinkään oleva juuri suomen vokaalisysteemin ja vokaalisoinnun historian valaiseminen. Äännerakenteensa konservatiivisuuden ja esisuomalaiselta ajalta periytyvän sanastonsa runsauden takia suomi soveltuu tällaisen käsittelyn pohjaksi paremmin kuin mikään muu sm.-ugr. kieli; samasta syystä suomen suhteiden selvittelyllä on laajemmaltikin merkitystä. Tietenkään emme voi väittää sitä, että suomi (resp. kantasuomi) olisi kussakin yksityistapauksessa säilyttänyt esisuomalaisen vokaaliedustuksen muuttumattomana, mutta varmaan kuitenkin useimmiten niin on laita. Kun myös lappi on varsin konservatiivisella asteella säilynyt kieli, jossa vartaloiden alkuperäinen äänneasu on helposti rekonstruoitavissa, otamme senkin suhteita jossain määrin huomioon, lähinnä kontrolloidaksemme tuloksia.

Todistettavasti sm.-ugr. yhteisaikaan palautuvia kaksitavuisia *a*-vartaloita on suomen kielessä n. 60, *ä*-vartaloita n. 30 ja *e*-vartaloita n. 95 (vain täysin varmat tai ainakin hyvin todennäköiset etymologiat on laskettu; lukumääriä on, kuten tässä esityksessä kauttaaltaan, hiukan pyöristetty). Jos lisäksi otetaan huomioon, että useimmat suomen myöhäsyntyisistä yksitavuisista vartaloista (kuten *vie*-, *voi*-, *yö* jne.) ovat ilmeisesti

kehittyneet kaksitavuisista *e*-vartaloista ja ovat olleet alkuperäisessä asussaan vielä suomalais-lappalaisena aikana eli tietyssä varhaiskantasuomen vaiheessa, niin etymologisesti *e*-vartaloihin luettavien sanojen lukumäärä kasvaa huomattavasti. Tähän ryhmään kuuluvia yksitavuisia sanoja, joilla on vastine ugrilaisissa kielissä tai samojedissa, on n. 25, joten sm.-ugr. *e*-vartaloa edustaa suomessa kaikkiaan n. 120 kantasanaa. Tämä vartalo tyyppi on sm.-ugr. kantakielessä siis ollut ylivoimaisesti runsaslukuisin. Sama suhde on ollut vallalla myös uralilaisena aikana. Jos näet erotamme omaksi ryhmäkseen ne sanat, joilla on vastine samojedissa, toteamme niissäkin *e*-vartaloita olevan enemmän kuin *a*- ja *ä*-vartaloita yhteensä. Sopusoinnussa edellämainittujen lukumäärien kanssa on lapin edustus. Varhaiskantasuomen *a*-, *ä*-vartaloita edustavia *e*-vartaloita on lapissa sm.-ugr. kaudelta n. 95, ja kun rajankäynti alkup. taka- ja etuvokaalisten sanojen välillä voidaan ilman vaikeuksia suorittaa, saadaan vanhojen *a*-vartaloiden luvuksi 60, *ä*-vartaloiden 35. Alkup. *e*-vartaloon palautuvien *ä*-vartaloisten sanain lukumäärä on n. 105.

Siirtyessämme sanoihin, joita ainakin nykyisten tietojemme mukaan on pidettävä suomalais-permiläisen kantakielen perintönä, saamme suomen kohdalta *a*-vartaloiden lukumääräksi 30, *ä*- ja *e*-vartaloiden 15. Lapissa vastaavat luvut ovat 25, 10 ja 20. Sm.-ugr. kauden sanojen edustukseen verrattuna näemme *a*- ja *ä*-vartaloiden keskinäisen frekvenssin pysyneen jokseenkin ennallaan, mutta *e*-vartaloiden lukumäärässä ilmenee jyrkkä lasku. Näin muodostunut kuva säilyy sitten myöhemmissäkin vaiheissa: *a*-vartaloilla on selvä ensi sija, *ä*- ja *e*-vartaloiden kiistellessä tasaväkisesti toisesta.

Suomalais-volgalaisessa sanakerrostumassa eri vartalo tyyppien lukumäärät ovat ennen esitetyssä järjestyksessä suomalaisella taholla 35, 20 ja 25, lapissa 25, 20 ja 20.

Tulimme vihdoin suomalais-lappalaiseen aikaan. Tämän ajan sanastosta esiintyy suomessa *a*-vartaloita 40, *ä*-vartaloita 25 ja *e*-vartaloita 15. Lapissa vastaavat luvut ovat 40, 25 ja 25.

Kokonaistuloksena laskelmista voidaan esittää, että suomessa on esisuomalaiselta ajalta periytyviä *a*-vartalon edustajia ainakin 165, *ä*-vartalon 90 ja *e*-vartalon 145 tai kantasuomessa kehittyneet yksitavuiset vartalot mukaanluettuina 175. Näitä vastaavat luvut lappalaisella taholla ovat 150, 90 ja 170. Siis sangen tasainen sarja kummassakin kielessä.

Edelläolevat luvut vaativat eräitä huomautuksia ja täydennyksiä. Vierasperäisistä sana-aineksista on otettu mukaan vain sm.-ugr. kantakielessä varmasti esiintyneet ieur. lainasanat, mutta ei enää myöhempiä lainoja. Siis esim. kaikissa sm.-volg. kielissä tavattavia balttilaisia laina-

sanoja ei ole laskettu; samoin lapin lukuisat suomalaisperäiset ainekset on mahdollisuutta myöten erotettu pois. Edelleen laskelmien ulkopuolelle ovat jääneet sellaiset suomen sanat, jotka eivät ole alunperin olleet kaksitavuisia (esim. *hiiri*, *kaari*, *riihi*), kuten myös kymmenkunta suomen *e*-sanaa, jotka sukukielten edustuksen perusteella ovat aikaisemmin olleet *a*-, *ä*-vartaloita (esim. *kansi*, *sarvi*, *suoli*, *talvi*). Jos suomessa resp. lapissa vanhan kantasanan tilalla esiintyy ainoastaan jokin johdannainen, tätä ei ole laskettu; siten esim. sanaparissa sm. *petä-jä* ~ lp. *bæcce* vain lappalainen, sanaparissa sm. *kotka* ~ lp. *goas'ke-m* vain suomalainen sana on päässyt mukaan.

Pulmallisen kysymyksen muodostavat ne suomen *o*-, *u*-, *ü*- ja *i*-vartaloiset sanat, yhteismäärältään ainakin 105, joilla on vastineita etäsukukielissä. Nämä kaikki on jätetty laskuista pois, vaikka osa niistä on vielä sm.-lp. aikana todistettavasti kuulunut johonkin kolmesta »alkuperäisestä» vartalotyypistä. Viimeksimainittujen mukaanotto olisi perusteltua, jos voitaisiin osoittaa, että nämä sanat eivät ole tietyllä suffiksilla muodostettuja johdannaisia, vaan että niissä olisi tapahtunut joko vartalovokaalin analoginen vaihdunta tai toisen tavun vokaalissa sporadinen äänne- muutos. Lapin edustusta silmälläpitäen jakaantuvat suomen labiaalivokaaliin päättyvät vartalot kahteen osaan: sellaisiin, joiden vastineissa lapissakin on labiaalivokaali, ja sellaisiin, joiden lp. vastineiden vartalovokaali on illabiaalinen. Edellisen ryhmän edustajien (esim. sm. *pato* ~ lp. *buoddo*, sm. *kutsu-* ~ lp. *goč'čö-*; yhteensä yli 20 sanaa) vartalovokaalien historiasta ei toistaiseksi pystyttäne esittämään mitään varmaa käsitystä. Niihin verrattavia ovat sellaiset suomen labiaalivokaaliset sanat, joilla ei ole lapissa vastinetta (esim. *aro*, *koivu*, *lyly*). Näitä hämäräksi jääviä labiaalivokaalitapauksia on kaikkiaan n. 65 eli kronologisesti ryhmitettyinä: suomalais-ugrilaisia 25, sm.-perm. 15, sm.-volg. 15, sm.-lp. 10. Sanat, joiden toisen tavun vokaali on suomessa labiaalinen, lapissa illabiaalinen, jakaantuvat kahtia sillä tavoin, että sm. *o*-vartaloiden vastineet ovat lapissa *e*-vartaloita, siis vanhaa *a*-, *ä*-tyyppiä, kun taas *u*-, *ü*-vartaloita vastaa lapissa *á*-vartalo eli ainakin näennäisesti alkuperäisen *e*-vartalon edustaja. Mitään epäilystä ei ole siitä, että *o*-sanat, luvultaan ainakin 7 (mm. *iho* ~ lp. *ásse*, *nito-* ~ lp. *njáđđe-*, *puno-* ~ lp. *bodne-*, *báđne-*) ovat aikaisintaan myöhäiskantasuomessa siirtyneet tähän vartalotyyppiin. Samoihin aikoihin lienee kymmenkunta sanaa (mm. *ulku* ~ lp. *(h)ol'gá*, *suju-* ~ lp. *soggjá-*) käsittävä *u*-vartaloiden ryhmä muodostunut *e*-vartaloisista alkumuodoista. Sensijaan n. viiden *ü*-vartaloisen sanan (mm. *syksy* ~ lp. *čák'čá*, *veny-* ~ lp. *váđná-*) suhteen jää avoimeksi mahdollisuus, että jo varhaiskantasuomessa olisi toisessa tavussa ollut *ü*, joka olisi

sitten lapissa muuttunut *â*:ksi samoin kuin ensi tavussakin. Kun tämä kuitenkin ei ole varmaa, on k.o. lapin sanat luettu alkup. *e*-vartalon edustajiin. On silmäänpistävää, miten runsaasti *u*-, *ü*-sanojen joukossa on sellaisia, joiden ensi tavussakin on *u* resp. *ü* (*kuitu*, *kulu*-, *kumpu*, *kupsu*, *kutsu*-, *nukku*-, *puhu*-, *puuru*, *suju*-, *sumu*, *ullu*; *kyty*, *lyly*, *lymy*, *löyly*, *nyky*, *syksy*, *synty*-). Viittaisiko tämä siihen, että ensi tavun *u*:n, *ü*:n assimiloivaa vaikutusta pääpainottomaan *e*:hen eli siis *tšeremissin* ja turkkilaisten kielten »labiaaliharmoniaan» rinnastettavaa ilmiötä olisi sporadisesti esiintynyt? Mikäli tämmöistä olisi tapahtunut, tämä tendenssi saattaisi olla peräisin jo varhaiskantasuomesta (huom. esim. *kutsu* ~ lp. *goč'č'o*-, *puhu* ~ lp. *boss'o*-, *sumu* ~ lp. *sobmo*). Esitetty ajatus on kuitenkin aivan epävarma; niinpä yllä lueteltujen *u*- ja *ü*-vartaloiden joukossa on verbejä, joiden toisen tavun vokaalia lienee niiden merkityksen perusteella syytä olettaa refleksiivijohtimeksi. — Suomen *i*-vartaloista on n. 20:llä muissa kielissä vastineita, jotka jakautuvat varsin tasaisesti eri aikaryhmiin. Suunnilleen puolet näistä sanoista on sellaisia, joilla on lapissa *â*-vartaloinen vastine (esim. *kärsi* ~ lp. *gier'dá*-, *piiri* ~ lp. *birrá*, *viti* ~ lp. *váččá*). Lapin sanat on jälleen laskettu *e*-vartaloisten ryhmään, vaikka ne osittain voinevat palautua suomalaisperäiseen *i*-vartaloonkin.

Jos suomen *o*-sanat, joiden vastineet lapissa ovat *e*-vartalaisia, luettaiisiin vanhoihin *a*-vartaloihin, tilastomme muuttuisi tämän tyyppin kohdalta siten, että sen sm.-ugr. edustajien lukumäärä nousisi 65:een, sm.-volgalaisen 40:een ja kokonaisluvuksi tulisi 175. Lapissa *â*-vartaloisina esiintyvien *u*-, *ü*-, *i*-sanojen huomioonottaminen alkup. *e*-vartaloiden tilastossa taas aiheuttaisi seuraavia muutoksia: sm.-ugr. kauden sanojen lukumääräksi tulisi 125, sm.-permiläisen 20, sm.-volgalaisen 30 ja sm.-lappalaisen 25 eli yhteensä 200. Täten *e*-vartaloisten luku hiukan nousisi kautta linjan, mutta eri aikakausien vartalo-tyyppien keskinäisestä frekvenssistä aikaisemmin saatu kuva silti pysyisi suunnilleen ennallansa.

Suomen ja lapin läheisen sukulaisuuden takia on luonnollista, että suurin osa sanamateriaalista, johon vertailumme perustuvat, on yhteistä molemmille kielille, mutta kuitenkin lapissa on paljon sellaisiakin sanoja, joilla ei ole suomessa vastinetta tai joiden vastineena esiintyy suoritettujen laskelmien ulkopuolella jääviä johdannaisia. Tarkastelumme alaisina oloista n. 405 esilappalaisen ajan perintöön kuuluvasta sanasta sellaisia on n. 160 eli 40 %. Voitaneen siis katsoa, että lapin suhteiden huomioonotto kontrollimelessä hyvin vastaa tarkoitustaan.

Historioiva katsauksemme eri vartalo-tyyppien keskinäisten suhteiden kehitykseen jäisi liian puutteelliseksi, jos sivuuttaisimme molempien kielten erikoiskehityksen ajan. Verraten ylimalkaiset laskelmat, jotka perustuvat

Lönnrotin sanakirjaan (lisävihkoa lukuunottamatta), osoittavat suomessa olevan nykyisin vähintään 2.000 *a*- ja 600 *ä*-vartaloa. Näiden valtaosa on myöhäistä deskriptiivis-onomatopoeettista ainesta. Nuorien, etenkin ruotsalaisperäisten lainasanojen osuus on myös melkoinen. *e*-vartaloiden tarkemmin suoritettu lasku antaa tulokseksi n. 300. *ä*-vartaloisten ryhmää jonkin verran suuremmat ovat labiaalivokaalisten *u*- ja *o*-vartaloiden muodostamat, joiden kohdalta on monessa tapauksessa kuitenkin vaikea arvostella, onko laajempaan sanaperheeseen kuuluva sana käsitettävä kantasanaksi vaiko johdannaiseksi. Pienimmät ovat *ü*- ja *ö*-vartaloisten ryhmät, joista viimeksimainittu sisältää yksinomaan deskriptiivisiä sanoja. *o*- ja *ö*-vartaloista on tietenkin osa alunperin *z*-johdannaisia eikä siis oikeastaan kuulu kaksitavuisten vokaalivartaloiden piiriin. Jos koetamme karsia deskriptiivis-onomatopoeettiset sanat pois, mikä rajankäynti useinkin jättää sijaa subjektiivisille tulkinnoille, saamme kantasuomalaiseen tai myöhempään kauteen kuuluvien *a*-vartaloiden lukumääräksi n. 400, *ä*-vartaloiden 115 ja *e*-vartaloiden 120. Viimeksimainitussa ryhmässä deskriptiivisiä sanoja ei ensinkään esiintyne; Lönnrotilla tosin muutamia sellaisia on, mutta niiden *e*-vartaloisuus tuntuu epäiltävältä. Balttilaisia kosketuksia myöhäisemmistä lainasanoista on *e*-vartaloisia vain muutama: *arpi*, *rupi*; vielä nuoremmissa lainoissa odotuksenmukaisen *i*:n asemesta tai rinnalla esiintyvä *e* selittyy äänteellisesti likeisen sanan tai tutun sanatyypin analogiaksi; näin on sanojen *kimpi* (: *kimmen* ~ *kimmin*) 'tynnyrinlauta', *peitsi* (: *peisen*), *tiili* (: *tiilen* ~ *tiilin*), *sakset* laita. *e*-vartalotyyppi ei, kuten vanhastaan tiedämme, ole voinut olla produktiivinen enää kauan kantasuomalaisen ajan jälkeen, joten *e* vartalovokaalina on yleensä varma tae sanan korkeasta iästä.

Lapin vartalotyyppien nykysuhteita käsitellään seuraavassa päämar-teeseen, norjanlappiin, rajoittuen. Nielsenin sanakirjan mukaan suoritettun, ei aivan yksityiskohtaisen laskelman mukaan tässä murteessa on *e*-vartaloisia kantasanoja n. 1.700, *ä*-vartaloisia n. 1.350 ja *o*-vartaloisia n. 850. Jos aikaisemmin puheenaolleiden esilapista peräisin olevien aines-ten lisäksi selvästi myöhäiset deskriptiivisanat ja lainasanat erotetaan, jää kantalappalaisten tai myöhempien *e*-vartaloiden summaksi ehkä n. 500, *ä*-vartaloiden n. 450 ja *o*-vartaloiden n. 150. Mahdollisesti näidenkin sanojen joukossa on vielä nuorta deskriptiivis-onomatopoeettista ainesta, mutta sen seikan varma toteaminen vaatii jo synnyynnäisen kielenpahujan vaistoa. Huomiota herättää *ä*-vartaloiden suuri lukumäärä. Kaikkia lapin *ä*-vartaloita ei sovi rinnastaa suomen *e*-vartaloihin, sillä lainakosketuksissa myös suomen *i*- ja *u*-vartalot ovat tätä ryhmää kartuttaneet (esim. lp. *viššä* < sm. *viitsi*-, lp. *lik'kâ* < sm. *liikku*-); samoin skand. lainasanoissa

á on tavallinen. Mutta ilmeistä on, että näistä ulkoa päin saaduista lisistä riippumattakin *á*-vartalo on kantalapista alkavalla kaudella puhjennut uuteen kukoistukseen aivan itsenäisen kehityksen tuloksena ja muodostunut erittäin produktiiviseksi. Tätä osoittaa mm. *á*-vartaloiden yleisyys deskriptiivisissä sanoissa kuten *gun'ká* 'kulunut huono veitsi', *huššá* 'hutiloimalla tehty työ, hätäily', *huššát* vastaava verbi, *nárrát*, *nírrát* 'tarrautua', *spái'gát*, *bái'gát* 'irtautua, singahtaa (sälö puusta)', jne. Onpa *á*:sta tullut johdinkin, jolla *e*-vartaloisesta kannasta muodostetaan denominaalisia verbejä, esim. *éal'bmát* 'tulla näkeväksi, saada silmät (esim. penikka); äkätä, osua silmiin; saada ympäräisiä reikiä karvakengän päälliseen' < *éal'bme* 'silmä', *dik'kát* 'tulla tähin' < *dik'ke* 'täi', *mærrát* 'määrätä hinnaksi' < *mærré* 'määrä'. Suomen denominaalisilla *i*-johdannaisilla ei liene mitään tekemistä tämän johdannaistyyppin kanssa, josta Nielsenin sanakirjassa on ainakin 70 esimerkkiä. Edellä sanotusta johtuu, että jos sellaisia lapin *á*-vartaloita, joille ei tiedetä vastineita sukukielistä, ilman muuta palautamme *e*-vartaloiseen alkumuotoon, olemme aina vaarassa syyllistyä anakronismiin, sillä useimmissa niistä on varmaan niiden syntymästä asti ollut vartalovokaalina aitolappalainen *á*. Samoin tietenkin olisi metodisesti väärin yrittää jaoitella etymologialtaan tuntemattomia lapin *e*-vartaloita *a*- ja *ä*-ryhmään, koska niissä jo alunperin on saattanut olla lapin erikoiskehitykseen kuuluva *a* ~ *e*-vartalo.

Mutta nyt on tehtävä periaatteellinen kysymys, jota lukija ehkä jo on kärsimättömästi odottanut: onko yleisesti käytännössä oleva tapa ryhmitellä sanoja eri kronologisiin kerroksiin niiden nykyisen levinneisyyden perusteella lainkaan luovallista? Eikö se perustu pelkkään hypoteesiin, ts. eikö yhtä hyvin voi ajatella jonkin sanan näennäisen nuoremmuuden johtuvan siitä, että muissa kielissä sen etymologiset vastineet ovat joko kokonaan tai osittain jääneet pois käytännöstä? Sanojen unohtumista on tietysti tapahtunut suuressa määrin ja tapahtuu edelleenkin; onhan esimerkkejä siitä, että ikivanhalla sanalla saattaa olla hyvin hajanainen esiintymisalue. Esim. *pivo* sanallamme on ainoa vastine samojedissa, *kokea* ja *taka* sanoilla samojedin lisäksi vain lapissa. Toisaalta on myös selvää, että sanojen jäämistä pois käytännöstä ei ole voitu korvata yksinomaan lisäämällä muiden sanojen merkitystehtäviä tai niiden johdannaisten lukumäärää. Niinpä sanan, jolla on suhteellisen suppea esiintymisalue, mutta joka varhaisimmasta esiintymisestään lähtien on edustettuna kaikissa tätä aikarajaa myöhemmissä kieliryhmissä, voitaneen todennäköisyyssyiden nojalla otaksua syntyneen juuri sillä kaudella, johon sen levinneisyys viittaa. Esim. suomalais-permiläisen kauden perintönä sopinee pitää sellaisia sanojamme kuin *ehiti-*, *hä(ä)hnä*, *kansi*, *kotka*, *kylmä*, *mela*, *mieli*, *para-*

ja *pihti*, joilla on vastineita permiläisellä ja volgalaisella taholla sekä lapissa, mutta ei ugrilaisissa kielissä eikä samojedissa.¹

Varmemman perusteen sanojen levinneisyyden ja kronologian välisen yhteyden toteamiseksi tarjoavat eri vartalotyyppien frekvenssissä ilmenneet kehityskulut, joista edellä on ollut puhetta. Emme voi ajatella muuta, kuin että sanojen unohtuminen on kohdistunut mekaanisen tasaisesti kaikkiin vartalotyyppeihin. Jos nyt kategorisesti väitettäisiin, että uusia sanoja ei ole seipitetty sm.-ugr. ajan jälkeen, niin silloin ugrilaisista kielistä unohtuneissa, mutta läntisemmissä kielissä jatkuvasti esiintyvissä vartaloissa pitäisi sm.-ugr. kantakielessä eri vartalotyyppien kesken vallinneiden frekvenssisuhteiden olla näkyvissä kutakuinkin ennallaan. Mutta näinhän asianlaita ei ole. Kun esim. suomen sanoissa, jotka varmasti polveutuvat uralilaiselta resp. sm.-ugr. ajalta, *e*-vartaloiden frekvenssi *a*- ja *ä*-vartaloiden frekvenssiin verrattuna on paljon suurempi kuin niissä sanoissa, joilla on vastineita permiläisistä kielistä alkaen, niin tätä ei voi tulkita siten, että *e*-vartaloiset sanat olisivat olleet herkempiä unohtumaan kuin muut; ainoa mahdollinen selitys on se, että uusia sanoja muodostettaessa *e*-vartalo ei enää ole syystä tai toisesta ollut yhtä suosittu kuin aikaisemmin. Mutta samalla tulee todistetuksi, että tuo permiläisiin kieliiin ulottuva sanakerros on, ainakin valtaosaltaan, faktillisesti nuorempaa kuin se sana-aines, jonka vastineet jatkuvat ugrilaisiin resp. samojedikieliin.

Tutkiessamme suomen ja lapin kaksitavuisten vartaloiden historiaa niiden produktiivisuudessa esiintyneiden muutosten kannalta toteamme näissä kielissä kolme selvästi erottuvaa kehitysvaihetta, joista kaksi ensimmäistä ovat molemmille kielille yhteisiä. Ensimmäisen vaiheen muodostaa uralilainen ja suomalais-ugrilainen aika, jolta peräisin olevissa sanoissa alkup. *e*-vartalon edustajien suhdeluku *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteiseen lukumäärään verrattuna on suomessa 1.3 : 1, lapissa 1.1 : 1. Kun viimeksimainitut vartalotyyppit lasketaan erikseen, saadaan *e*-, *a*- ja *ä*-vartaloiden suhteeksi suomessa 4 : 2 : 1, lapin sanoissa 3 : 1.7 : 1. Toisen vaihe alkaa sm.-perm. ajalta, ja tällöin ilmenevät tendenssit ovat olleet voimassa vielä sm.-lp. yhteisaikana. Tämän kehitysvaiheen aikana syntyneissä sanoissa *e*-vartalo väistyy taka-alalle. Tarkasteltaessa

¹ Kuitenkin huomautettakoon siitä hämmästyttävästä äänteellisestä yhtäläisyydestä, joka vallitsee *kansi* sanan tai paremmin sanoen sen aikaisemman *asun* sekä kaukaisessa negidal-tunguusissa esiintyvän, samamerkityksisen *komta* sanan välillä (vrt. RÄSÄNEN Vir. 1947 s. 165). *Kansihan* on sm. taholla poikkeuksellista äänne-edustusta osoittava sana, jonka alkuperäinen muoto on lapin ja mordvan perusteella päätellen ollut juuri **komta*.

sm.-permiläiseltä, sm.-volgalaiselta ja sm.-lappalaiselta kaudelta periytyviä sanoja yhtenä kokonaisuutena saadaan *e*-vartaloiden suhdeluvuksi *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteismäärään verrattuna suomessa ainoastaan 1 : 3. Jos taas kutakin näistä kolmesta kronologisesta kerroksesta tarkastellaan erikseen, suhteet muodostuvat seuraaviksi: sm.-perm. sanoissa 1 : 3, sm.-volg. 1 : 2.2, sm.-lp. 1 : 4.3. Suunta on siis koko ajan sama. Nyt on *a*-vartalo valtatyypinä, *ä*-vartalon anastaessa niukasti toisen sijan ennen *e*-vartaloa; suhdeluvut ovat 1.9 : 1.1 : 1. Mikäli ne suomen *o*-, *u*-, *ü*- ja *i*-vartaloiset sanat, joiden lp. vastineet näyttävät säilyttäneen alkuperäisen, *a*(*ä*)- resp. *e*-vartaloon palautuvan edustuksen (ks. edellä s. 133), otettaisiin huomioon asianomaisten vartalotyyppien lukumäärissä, *e*-vartalo parantaisi asemaansa sen verran, että se pääsisi hiukan ohi *ä*-vartalosta, suhdelukujen ollessa 1.9 : 1.25 : 1. Lapin sanoissa alkup. *e*-vartaloiden frekvenssin sekä *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteisen frekvenssin suhde on koko materiaalissa 1 : 2.2 eli tarkemmin eriteltynä: sm.-perm. sanoissa 1 : 1.75, sm.-volg. 1 : 2.25, sm.-lp. 1 : 2.6. Selvästi suurimman ryhmän muodostaa lapissakin *a*-vartalo, *e*-vartalo on toisena niukasti ennen *ä*-vartaloa; suhdeluvut: 1.6 : 1.2 : 1. Tämä toinen kehitysvaihe on suomalaisella taholla jatkunut vielä kantasuomalaisena aikana, mutta nähtävästi jo myöhäiskantasuomessa on alkanut kolmas vaihe, jonka merkittävin piirre on se, että *e*-vartalo, joka esim. vielä balttilaisten kosketusten aikana oli täysin vastaanottokykyinen uusien ainesten suhteen, lakkaa olemasta produktiivinen. *a*-vartalon frekvenssi taas suuresti kasvaa, *ä*-vartalon kykenevästä lisääntymään samassa suhteessa. Oman leimansa suomen sanamuodostukseen tässä myöhäisimmässä vaiheessa luovat nuo alkuperältään hämärät, runsaasti edustetut labiaalivokaaliset vartalot, samoin kuin myöhäsyntyinen, niinkään varsin yleinen *i*-vartalo. Lapin erikoiskehitykseen kuuluvalla kolmannelle vaiheelle on ominaista *e*-vartalon perilliseksi tulleen *ä*-vartalon kasvaminen frekvenssiltään melkein *a*- ja *ä*-vartaloiden sulautumasta muodostuneen *e*-vartalon veroiseksi, jo varhaiskantasuomeen ulottuvan labiaalivokaalisen *o*-vartalon osoittaessa myös melko laajaa levinneisyyttä. Mitättömäksi vähemmistöksi jäävät lapissa myöhäsyntyiset *a*-, *i*-, *u*-vartalot, joita katsauksessamme ei aikaisemmin ole mainittu.

Kun ryhdymme tarkastelemaan suomen sanavartaloissa esiintyvien vokaalikombinaatioiden vaiheita, voimme rajoittaa pääasiallisesti sellaiseen esisuomesta peräisin olevaan sana-aineistoon, jossa ensi tavussa on lyhyt vokaali. Tämä materiaali käsittää n. 375 sanaa (huomioon on otettu paitsi kaksitavuisia myös muutamia pitkävokaaliset yksitavuiset vartalot, joiden kaksitavuisessa alkumuodossa on ollut

lyhyt, kvantiteetiltaan varmasti määrättävissä oleva vokaali). Ensi tavun vokaalien esiintymistiheys on siinä prosenttein laskien seuraava: *a* 22, *o* 17, *u* ja *e* 15, *i* 11, *ü* ja *ä* 10. *ö*:tä ei esiinny ollenkaan, kuten luonnollista onkin, sillä tämä vokaalihan on syntynyt vasta kantasuomessa ja rajoittuu nuoriin deskriptiivisiin sanoihin. Suomen myöhään kehittyneen *öü*-diftongin *ö* on luettu *e*-sarjaan. *i*-, *u*-, *ü*-diftongien jälkikomponentteja ei laskelmissa ole otettu huomioon, koska ne etymologisesti ovat ilmeisesti konsonantteja. Jos sm.-ugr. kauden perua olevat sanat erotetaan sm.-permiläisistä ja näitä nuoremmista sanoista, aineisto jakaantuu kahteen yhtä suureen ryhmään. Vanhemmassa prosenttiluvut ovat seuraavat: *a* 23, *o* 19, *u* 15, *e* 13, *i*, *ü* ja *ä* 10, myöhemmässä: *a* 20, *o* ja *e* 15, *i* 14, *u* 13, *ä* 12, *ü* 11. Kuten näistä luvuista huomaamme, sm.-ugr. kantakielessä oli ensi tavussa takavokaaleja tuntuvasti runsaammin kuin etuvokaaleja (suhde 57 %: 43 %), mutta myöhempien kausien sanastossa taas etuvokaalit ovat täpärästi voitolla, suhteen ollessa näiden hyväksi 52 %: 48 %. Tämä taas johtuu siitä, että lähinnä *e*:n ja *i*:n frekvenssi on kasvanut, mikä seikka jo tässä pantakoon merkille.

On tärkeää laskea vokaalien frekvenssi myös vartalo tyy pe i t t ä i n. Jaamme nyt kohta aineiston kahtia, erikseen sm.-ugrilaiset ja erikseen sm.-permiläiset ja myöhemmät sanat.

Vanhimmissa *e*-vartalolisissa sanoissa, luvultaan n. 95, on ensi sijalla *u*, jonka prosenttiluku on 23; sitten seuraavat *o* 21, *ü* 14, *a* 13, *e* 12, *ä* 10 ja *i* 7 %. Jälkimmäisessä ryhmässä, joka on paljon pienempi, n. 45 sanaa käsittävä, vokaalien frekvenssi on seuraava: *e* 23, *o* 20, *u* 18, *a* 14, *ä* 11, *ü* ja *i* 7 %.

N. 60 sm.-ugr. ajan *a*-vartalolisessa sanassa on *a*:ta kokonaista 48 %, *o*:ta 26, *u*:ta 18 ja *i*:tä 8 %; *e* puuttuu. Sm.-permiläisten ja myöhempien sanojen ryhmässä, joka on n. 90 sanaa käsittävä eli melkoisesti suurempi, suhteet ovat: *a* 36, *i* 22, *o* 21, *u* 17 ja *e* 4 %.

Sm.-ugr. ajalta on *ä*-vartaloita vain n. 30; prosenttimäärät: *e* 45, *ä* ja *ü* 21, *i* 13. Jälkimmäisen ryhmän *ä*-vartaloissa (n. 50) on *ü*:tä 34, *ä*:tä 33, *e*:tä 27 ja *i*:tä 6 %.

Näiden lukujen silmäily on monessakin suhteessa kiintoisaa. Mistä esim. johtunee, että vokaalien yleistilaston kiistaton ykkönen *a* on *e*-vartaloissa aina ollut verraten vaatimattomalla tilalla, huomattavasti harvinaisempi kuin *o* ja *u*, jotka *a*-vartaloissa eivät ole koskaan pystyneet uhkaamaan sen hegemoniaa? Onko tässä nähtävissä vaistomainen pyrkimys pysyttää äänteen frekvenssi tietyissä maksimirajoissa: jos se on kovin yleinen jossakin vartalo tyy p i s s ä, sitä toisessa vierotaan? Toisen tätä mahdollisesti osoittavan esimerkin tarjoaa *ü*, joka sm.-perm. kaudelta

lähtien nousee ensi sijalle *ä*-vartaloisissa sanoissa, lisäten prosenttimääräänsä 21:stä 34:ään. Samanaikaisesti sen prosenttimäärä *e*-vartaloissa laskee aikaisemmasta 14:stä seitsemään. — Mutta tähdellisintä on nyt tässä yhteydessä kohdistaa huomiota noihin vokaalisointujärjestelmämme alkuperän tutkimisen kannalta merkittäviin *e*- ja *i*-vokaaleihin.

Jo Vir. 1945 s. 162 allekirj. huomautti siitä, että *velka*-tyyppisillä sanoillamme, joissa on vokaalikombinaatio *e—a*, on etäsukukielissä perin niukasti vastineita. Niin kuin tilastomme osoittaa, suomessa ei ole yhtään sm.-ugr. aikaan palautuvaa sanaa, jossa tämä kombinaatio esiintyisi. Mainittava on kuitenkin *kerma* sanamme, johon on verrattu mordE *kařmas*, *keřmaks*, *keřamas*, M *kärmas* 'nuss Schlaube' ja joskus myös votj. *kurmi*- 'hart werden, austrocknen, eine kruste bilden jne.', unk. *körmedni* 'coagulari, conerustari' (ks. TOIVONEN FUF XVIII 172 ja siinä main. lähdeviittauksia). Ensiksi on jo sinänsä aivan epävarmaa, kuuluuko suomen substantiivi votjakissa ja unkarissa tavattavien verbien yhteyteen, ja toiseksi suomen sana on vain yksi variantti äänteellisesti hyvin kirjavassa, jonkinlaista kettoa, kalvoa tai kuorta merkitsevässä sanaryhmässä, jonka muita variantteja ovat *kermä*, *kermi*, *kirma*, *kirmu*, virossakin *kirme*, *kirmetis*, *kirve* 'dünne schicht über etw., dünner überzug (eis, fett u. dgl.)'. Sana on ilmeisesti deskriptiivistä alkuperää ja sellaisena äänteelliseksi argumentiksi kelpaamaton. Alkumuoto on voinut olla etuvokaalinenkin, kuten näyttää olleen mordvalaisella taholla, missä tulisi ensi tavussa olla takavokaali, jos nimenomaan *kerma* asusta olisi lähdettävä. Indo-eurooppalaisistakin kielistä on esitetty sanoja, jotka sekä äänneasuun että merkitykseen katsoen muistuttavat sm. *kermaa*, mikä seikka monien muiden tuttujen esimerkkien tavoin osoittaa, kuinka deskriptiivisperäisissä sanoissa itsenäisesti eri tahoilla johdutaan samankaltaisiin muotoihin. Varmasti sm.-ugr. aikaan ulottuva sana, jossa ims. kielissä tavataan takavokaalia edeltävä *e*, on sm. *vero*, votj. *vero* ~ lp. *værro* (< sm.), mordM *vərənc* 'als ersatz für, statt', tserKB *βär*, J *βär*, *βer*, U *βer* 'stelle, platz', KB *βä'reš* 'anstatt; wie', *βerts(ən)*, U *βe-r(č)šən*, *βertš* 'wegen, anstatt', votj. *vur* 'strafgeld', ostj. Kaz. *uε'r*, O *uε'r* 'schuld; ursache, fehler' (ks. PAASONEN Kiel. lis. 41—42, Toivonen, FUF XVIII 179—81). Mutta toisen tavun *o* on katsottava sekundääriseksi, sillä pitäisihän ainakin mordvan sanan olla takavokaalinen, jos tällainen vokaali olisi toisessa tavussa alkuaan ollut. Alkumuodoksi lienee oletettava **verä*, josta vasta kantasuomessa on siirrytty *o*-vartaloon; ehkä siitä syystä, että monikkomuotojen toisessa tavussa tapahtunut *ä* > *i* muutos aiheutti sekaannusta *veri* sanan vastaaviin muotoihin.

Tuskin voi tulla muuhun tulokseen, kuin että s m.-ugr. k a n t a-

kielessä ensi tavun *e* ei ole esiintynyt takavokaalisissa vartaloissa. Jos sentyyppisiä sanoja olisi ollut, niin tottapa niistä jokunen olisi periytynyt itämerensuomalaisiin kielisiin. Täten myös lienee myönnettävä, että oppi »suomalais-ugrilaisesta taka-*e*:stä» kumoutuu. Siihen, että takavokaalin jälkeinen toisen tavun *e*:kään ei ole voinut olla muu kuin etu-*e*, palaamme tuonnempana. Sensijaan *i* on alunperin ollut ensi tavussa takavokaalin edellä. Varjoja todisteita tästä ovat sanat *iho*, *ilma*, *pihka* ja *sitta*. Niiden vastineet ugrilaisella resp. samojedilaisella taholla ovat etuvokaalisia. *e*-n ja takavokaalin kombinaatio ilmaantuu vasta sm.-perm. ajalta alkavalla kaudella, mutta aluksi hyvin harvinaisena. Syrjäniin ulottuu sm. *mela*, vir. *mōla* ~ lp. *mælle*, mord. *mälä*, *meledems*, syrj. *mal'*. Ellei mordvan sanan etuvokaalisuutta haluta johtaa horjunnasta *a*- ja *ä*-vartalon välillä, on asettamalla alkumuoto **mela* mahdollista selittää *l*:n palataalistaneen kantamordvassa toisen tavun *a*:n (prof. Y. H. Toivosen huomautus). Sm. *kehlo* sanassa, jolle on esitetty vastineita tšeremissistä (~ tšerKB *kəšəl* 'fassreif'; siis etuvokaalinen sana) ja perm. taholta, saattaa *o* olla sekundäärinen kuten *vero* sanassa. Sm. *keto* substantiivin kuuluminen mordE *kužo*, M *kužā* 'grasboden, waldwiese, lichtung; gasse; schneelose stelle während des winters', votj. *kuš* 'kleines feld, kleine wiese' sanojen yhteyteen lienee hiukan epävarmaa, koska mordvassa odottaisi sm. *e*:n vastineeksi lähinnä *o*:ta. Jos yhdistelmä on oikea, on toisessa tavussa mordvan todistuksen mukaan tosiaan vanhastaan ollut takavokaali. Balttilaisperäinen *kerta* on levinyt molempiin volgalaisiin kielisiin. Tšeremississä on vastine sanalla *verka*, mordvassa sanalla *verha*, *verho*, lapissa sanoilla *keino*, *neuvo* ja *velka*, mutta viimeksimainitut lienevät kaikkikin suomalaisperäisiä. Varsin tavallinen on *e*:n ja takavokaalin kombinaatio kantasuomeen lainatuissa balttilaisissa ja germaanisissa sanoissa, mutta ims. kielten omaperäisessä sanastossa *e* esiintyy takavokaalin edellä huomattavasti harvemmin kuin takavokaalit ja *i*.

Sekundäärinen *e*-*a* kombinaation synty on varmaankin eräs seuraus siitä jo sm.-perm. kaudella ilmenevästä murroksesta, jonka ansiosta *a*-vartalo nousi produktiivisuudessa johtoasemaan eri vartalotyyppien keskuudessa. *a*-vartaloiden lukumäärän suuri lisääntyminen on tuonut mukanaan uusia äänteellisiä tendenssejä tässä vartalotyyppissä. Tämän huomaamme selvästi *i*:n frekvenssissä tapahtuneesta muutoksesta. Sm.-ugr. kantakieleen kuuluvassa sanakerroksessa *i* tavataan kaikissa kolmessa vartalotyyppissä, mutta vähälukuisena, ollen kussakin ryhmässä viimeisellä sijalla. Sm.-perm. ajan jälkeisissä *ä*- ja *e*-vartaloissa se jatkuvasti pysyttelee sarjan loppupäässä, mutta *a*-vartaloissa yllättävästi ponnistau-

tuu toiseksi, heti *a:n* jälkeen (22 %, sm.-ugr. aikana vastaava prosentti oli 8). Ilmeisesti kielitunne on tällöin kehittynyt siihen suuntaan, että vokaalisoinnillisesti indifferentti eli neutraalinen *i* soveltui takavokaaliseen kombinaatioon luontevammin kuin etuvokaaliseen, jolloin ikäänkuin tämän tendenssin tähdentämiseksi *i—a* kombinaatiosta tuli erittäin produktiivinen. *i:n* kombinatorista »takavokaalisuutta» suosiva virtaus oli niin voimakas, että se tempasi mukaansa myös toisen vokaalisoinnillisesti indifferentin vokaalin *e:n*, joka siihen asti oli ensi tavussa esiintynyt vain etuvokaalissa kombinaatioissa. Tällä tavoin olisi *e—a* kombinaatio päässyt muodostumaan. Jo sm.-perm. ajalta siis näyttää juontuvan tendenssi, joka aikojen kuluessa yhä vahvistuen on vihdoin johtanut siihen, että nykysuomalaisen kielitunne vieroo kaikkia uusia ei vain *i—ä*-, vaan myös *e—ä*-tyyppejä sanoja, mihin seikkaan allekirj. on ohimennen viitannut Vir. 1944 s. 364. Viimeksimainitut etuvokaaliset kombinaatiot pysyvät kyllä produktiivisina vielä pitkälti sm.-perm. kaudenkin jälkeen, mutta niiden frekvenssi alenee. Sm.-ugr. *ä*-vartaloissa oli *e:n* frekvenssi 45 %, *i:n* 13 %; sm.-perm. ajalta lähtien *e:n* 27 %, *i:n* 6 %. Sensijaan vokaalisoinnillisesti neutraalisessa *e*-vartalossa *e:n* frekvenssi lisääntyy 12 %-sta 23 %:iin. Sm.-lp. kaudella uusia *i—ä* tyyppin sanoja ei enää näy esiintyvän. Ksm. ajalta on vain pari tämäntyyppistä sanaa, jotka nekin voivat olla jo vanhempia, nim. *pitkä* ja *sisä*. Edellisessä *-kä* ehkä on suffiksi (vrt. *pitempi* ~ *pidempi*, *pisin*, *pituus*), jommoiset vokaalisoinnun kannalta ovat erikoisasemassa; kantasana on tällöin saattanut olla *e*-vartaloinenkin. Jos taas *pitkä* vokaalisista vaikeuksista huolimatta kuuluu mord. *pokš* 'gross; ältester; oberhaupt' sanan yhteyteen (ks. Toivonen, Affr. 127—28), se olisi siis ainakin sm.-volg. ajalta. Sm. *sisä* sanalle on esitetty epävarma samojedilainen vastine (lp. *sisä*, *sis'tě* jne. ovat ilmeisesti suomalaisperäisiä, vrt. GENETZ Sm.-ugr. *đ* 9). *e—ä* kombinaatio on vielä kantasuomeen resp. suomen erikoiskehityksen aikaisempaan vaiheeseen kuuluvissa sanoissa ollut varsin yleinen; esimerkkejä on alun kolmattakymmentä. Molempien puheenaolleiden etuvokaalisten kombinaatioiden epäproduktiivisuus nykysuomessa käy hyvin ilmi esim. siitä, että niissä keinoitekoisissa sanoissa ja sanayhdistelmissä, joita nimien suomentajat ottavat sukunimikseen, jokseenkin aina *e:n* ja *i:n* sointuparina toisessa tavussa on takavokaali *a*. Mm. Helsingin kaupungin puhelinluettelosta voi poimia sellaisia nimiä kuin *Ehas*, *Ekala*, *Elkama*, *Era|nko*, *-sto*, *Erjama*, *Erkamo*, *Erma|la*, *-s*, *Erva*, *Hennamo*, *Leira*, *Lerkka*, *Neramo*, *Nertamo*, *Permas*, *Selava*, *Temari*, *Vela|mies*, *-nko*, *Vennamo*, *Vermala*; *Ilanko*, *Linka|la*, *-ma*, *Rianne*, *Rih-tamo*, *Sira*, *Siva|nne*, *-nto*, *Vila|mo*, *-nko*, *-nto*, *Vira|mo*, *-nko*. Useimpia näistä kielitunne etuvokaalisina suuresti oudoksuisi tai ei voisi ensinkään

hyväksyä. Milloin etuvokaalisia muotoja esiintyy, ne selittyvät erikoistapauksiksi: *Erä|nkö*, *-ste* liittyvät johdannaisten tavoin *erä* sanaan, *Teljä* saa tukea muodoista *heljä*; *seljä|n*, *-ssä*. Jos mahdollista vielä ehdottomampi on sointuparin takavokaalisuuden vaatimus silloin, kun on kysymys toisen tavun labiaalivokaaleista. Mutta sama tendenssihän vaikutti voimakkaana jo kantasuomessa, kuten noista *itu*, *pesu*, *teko* yms. tapauksista käy ilmi.

Oletus sm.-ugr. kantakielessä vallinneesta täydellisestä vokaalisoinnusta ei pidä yhtä sanamateriaalin antaman kuvan kanssa. Jos taas sm.-ugr. vokaalisointu oli samanlainen, osittainen, kuten suomessa — kuitenkin se erona, että *e* esiintyi takavokaalin yhteydessä vain toisessa tavussa ollessaan — niin kuinka tuollaisen systeemin muodostuminen olisi ymmärrettävä? Luontevana selityksenä voisi olla kielessä olleiden vokaalien (*a*, *o*, *u*; *ä*, *e*, *i*, *ü*) pyrkimys ryhmittyä mahdollisuuden mukaan äännepareiksi, joiden toinen jäsen oli taka-, toinen etuvokaalinen ja joiden välillä vallitsi fonologinen vastakohtaisuus. Tämä tendenssi näyttäisi olleen voimassa jo uralilaisessakin kantakielessä, mutta tietysti se silti saattaa olla alkuperältään sekundäärinen. Toisessa tavussa sillä ei ollut vokaalien kolmiluvun takia mahdollisuutta täysin toteutua: *a* ja *ä* muodostivat parin, mutta *e* jäi parittomaksi. Ensi tavussa vokaalit ryhmittyivät seuraavasti: *a : ä*, *o : e*, *u : ü*, ilman paria oli *i*. Kaikki nämä vokaalit kombinoituivat sanavartaloissa toisen tavun parittoman *e:n* kanssa; näin syntyi *e*-vartaloisten sanojen yhteydessä vokaalisoinnuttomasti neutraalinen kombinaatioryhmä. Kun pareiksi ryhmittymisen tendenssi oli vallalla niin hyvin ensi kuin toisen tavun vokaaliosassa, ensi tavun vokaalien kombinoituminen toisen tavun *a:n* resp. *ä:n* kanssa muodostui itsestään sellaiseksi, että edellisen kanssa kombinoituivat takavokaalit, jälkimmäisen kanssa vastaavat etuvokaalit, parittoman *i:n* ollessa molempien kanssa kombinoitumiskykyinen. Juuri siitä, että samanlainen ryhmittymistendenssi vaikutti samanaikaisesti molemmissa tavuissa, aiheutuu sm.-ugr. vokaalisointu. Täten siis kehittyi *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteydessä vokaalisoinnuttomasti neutraalinen kombinaatioryhmä, jolloin toisen tavun *a* ja *ä*, nuo kaksi etymologisesti aivan erillistä vokaalia, joutuivat ikäänkuin toistensa varianteiksi, mikä luonne niillä jo selvästi onkin suffikseissa, ts. epäitsenäisissä, vartalon äännekantaan mekaanisesti mukautuvissa aineksissa (*-ta*: *-tä*; *-na*: *-nä* jne.). Jos käsitys sm.-ugr. vokaalisoinnun perustumisesta progressiiviseen assimilaatioon nojautuu tähän suffikseissa vallitsevaan edustukseen ja jos tällöin, kuten

näyttää, on jouduttu harhateille, niin tässäkin yhteydessä on syytä tähdentää sitä tosiasiaa, että radikaaliset ja suffiksaaliset ainekset ovat monessa suhteessa eri tasolla, niin ettei jommankumman ryhmän kohdalta tehtyä havaintoa suinkaan voi ilman muuta pitää yleispätevänä. Saattaa olla, että vokaalisoinnollisen ja neutraalisen kombinaatioryhmän kesken myös vallitsi sm.-ugr. kantakielessä eräänlainen vastakohtaisuus, jolloin se seikka, että *e*-vartaloiden lukumäärä suunnilleen vastasi *a*- ja *ä*-vartaloiden yhteistä lukumäärää, selittyisi pyrkimyksestä pitää molemmat ryhmät tasapainossa. Myöhemmin se olisi lakannut vaikuttamasta antaakseen tilaa uusille virtauksille. Eri vartalo-tyyppien produktiivisuudessa sm.-perm. kantakielestä alkavalla kaudella tapahtuneet muutokset voinevat antaa aihetta oletukseen, että silloin yksinkertaisesti oli tendenssinä saattaa *a*-, *ä*-, *e*-vokaalien frekvenssisuhteet ensi ja toisessa tavussa keskinäiseen tasapainoon.

Erästä seikasta vielä muutama sana. Kun katsomme *o* ja *e* vokaalien olleen toistensa pareja ja vastineita sm.-ugr. kantakielessä, kuten ne monessa muussakin kielessä ovat, saamme samalla loogillisen selityksen ei ainoastaan taka-*e*:n, vaan myös *ö*:n puuttumiseen, mitä useinkin on pidetty omituisena epäjohdonmukaisuutena. Ja jos kerran taka-*e*:tä ei esiintynyt ensi tavussa, niin sellaista ei voi olettaa olleen toisessakaan tavussa; takavokaalin jälkeinen *e* on tietenkin saattanut olla hiukan velaariseksi väritynyt kuten suomessa. Mikäli toisen tavun *e*:llä olisi todella ollut takainen vastine, sellaisena olisi sm.-ugr. vokaalijärjestelmän puitteissa tullut kysymykseen vain *o*, mutta meillähän on *kulke*-, *polve*-jne., ei **kulko*-, **polvo*-. Kun kantasuomessa syntyi *ö*-vokaali, mikä alkuaan tapahtui pitkävokaalisissa, vokaalisulaumaan resp. -supistumaan perustuvissa **sö*-, **vö*-, **ö*- yms. vartaloissa, *o* ja *e* lopullisesti lakkasivat ole-masta pareja. Muodostui uusi ryhmitys *o* : *ö*, jolloin *e* jäi parittomaksi. Osassa ims. kielialuetta ilmeni tällöin foncettisten edellytysten tukema tendenssi vetää *e* uudelleen vanhan parisysteemin piiriin, ja näin syntyi vastakohtaisuus *e* : *e*, joka ymmärrettävästi tuli voimaan toisessakin tavussa.

Pitkät vokaalit saatamme katsauksessamme sivuuttaa aivan lyhyesti. Niin kuin STEINITZ teoksessaan *Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus* on huomauttanut, kaikki varmasti sm.-ugr. resp. ural. aikaan ulottuvat suomen pitkävokaaliset sanat ovat *e*-vartaloita ja nimenomaan sellaisia, joissa ensi ja toisen tavun rajalla on yksinäiskonsonantti. Ne harvat vastineet, joita suomen pitkävokaalisille *a*-vartaloille on tältä ajalta esitetty, ovat varsin epävarmoja tai jättävät avoimeksi mahdollisuuden äänteellisistä erikoiskehityksistä. Allekirj. taas on Steinitzin näitä

seikkoja koskevaa esitystä arvioidessaan (FUF XXIX 269—72) viitanut siihen, että vanhimpien *e*-vartaloiden piirissä esiintyy ensi tavun vokaalien kvaliteetin kannalta omituista aukollisuutta; *ā*:sta ei nim. ole yhtään esimerkkiä ja *ā*:sta vain yksi: *ääni* ~ unk. *ének*. Ilmeiseltä näyttää, että *ū*-vokaali on ollut sm.-ugr. kantakielessä tuntematon. Pitkien vokaalien esiintyminen on alkuaan siten saattanut olla hyvinkin rajoittunutta ehkä useankinlaisten äänteellisten tendenssien vaikutuksesta (näitä allekirj. on mp. yrittänyt varovaisen hypoteettisessa sävyssä luonnehtia). Varmaa ainakin on, että vokaalit *ō* (esim. *kuole*-, *nuoli*-, *suoni*-, *tuomi*-, *vuole*-, *vuoli* 'hirsi', *vuosi*), *ē* (esim. *kieli*, *liemi*, *niele*-, *pieli*, *sieni*), *ū* (esim. *kuule*-, *kuusi* '6', *kuusi* puu, *uuhi*) ja *ī* (esim. *viisi*, samoin *piiri*, jossa siis nähtävästi on oletettava alkup. *e*-vartaloa, johon lp. *birrá* sanakin palautuu; tähän tyyppiin myös alkuaan kuuluu yksitavuisesti tullut *vie* ~ lp. *vikká*-) ovat jo tällä varhaisimmalla kaudella olleet olemassa. Jos ajattelemme niiden muodostaneen äänneparit seuraavasti: *ō* : *ē*, *ū* : *ī*, niin silloin esim. *ū*:n puute ei mitenkään kummastuta. Tämä taas merkitsisi sitä, että sm.-ugr. kantakielessä olisi ollut tilaa useammallekin kuin yhdelle »vokaalisointu»- eli vastakohtatendenssille, vokaalisysteemin kokonaisuudessaan ollessa monivivahteisempi kuin yleensä lienee kuviteltu.

Erkki Itkonen.

Vokalkombinationen und Stammtypen. (S. 124.)

ERKKI ITKONEN

Verf. nimmt zunächst zum Artikel von Prof. Dr. KETTUNEN Stellung, wo behauptet wird, dass wot., estn. und liv. *e* (Vokal der mittleren Reihe) dem ursprünglichen urfinn. Vokalsystem angehört habe. In seiner Polemik gegen K. stellt Verf. fest, dass K:s Artikel nichts enthält, was seine im Vir. 1945, S. 158—182 aufgestellte Behauptung, das *e* der südl. ostseefinn. Sprachen sei jünger als die urfinn. Zeit, zu entkräften vermag.

Dann untersucht Verf. die zweisilbigen finn.-ugr. *a*-, *ä*- und *e*-Stämme und die darin vorkommenden Vokalkombinationen. Die finn. und lapp. Stämme dieses Typs werden chronologisch gruppiert und statistisch untersucht. Es erweist sich, dass unter den Wörtern, die Entsprechungen im Samojedischen bzw. Ugrischen haben, die *e*-Stämme in grosser Mehrheit sind (es gibt ihrer ung. ebenso viel wie der *a*- und *ä*-Stämme zusammen). Unter den Wörtern, deren Entsprechungen nur bis zum Permischen reichen, sind die *a*-Stämme in der Mehrheit, während die *e*- und *ä*-Stämme in je gleicher Anzahl den zweiten Platz einnehmen. Dadurch wird zwischen der heutigen Verbreitung der Wörter und ihrem Alter ein wirklicher Kausalzusammenhang erwiesen, indem die nur bis zum Permischen reichenden Wörter in der Tat (jedenfalls zum grössten Teil) jünger sind, als diejenigen, welche sich im Ugrischem bzw. im Samojedischen wiederfinden.

Bei den ältesten *a*-Stämmen gibt es überhaupt kein *e* in der 1. Silbe. Erst in der finn.-perm. Zeit tritt die Kombination *e* - *a* (> wot., estn., liv. *e* - *a*) auf. Das »hintere *e*« war also der finn.-ugr. Ursprache unbekannt. Offenbar hat es in dieser Sprachform eine Tendenz gegeben, Lautpaare aus einem Vorder- und einem Hintervokal zu bilden, die einen phonetischen Gegensatz aufwiesen. In der 2. Silbe bildeten *a* und *ä* ein Paar, während *e* unpaarig war. In der 1. Silbe traten paarweise *a* : *ä*, *o* : *e* und *u* : *ü* auf; unpaarig war *i*. Alle diese Vokale konnten mit *e* kombiniert werden, so dass bei den *e*-Stämmen eine in bezug auf die Vokalharmonie neutrale Kombinationsgruppe

entstand. Mit dem *a* bzw. *ä* der 2. Silbe gruppieren sich die Vokale von selbst so, dass sich dem ersteren die Hintervokale, dem letzteren die Vordervokale anschlossen, während das unpaarige *i* mit beiden kombiniert werden konnte. Auf diese Weise entstand bei den *a* und *ä*-Stämmen eine der Vokalharmonie folgende Kombinationsgruppe. Es scheint somit, dass die finn.-ugr. Vokalharmonie ihre Entstehung nicht, wie oft angenommen wurde, der progressiven Assimilation, sondern der obenerwähnten in der 1. und 2. Silbe vorherrschenden Gruppierungstendenz zu verdanken hat. — *ö* und *e* fehlten dem finn.-ugr. Vokalsystem. Sie sind erst in den ostseefinn. Sprachen entstanden, und zwar ersteres im Urfinn., letzteres aber erst nach der urfinn. Zeit, unter dem Einfluss eines dem Vorder-*e* benachbarten Hintervokals.